

08 สฤทธิ ขุนพลคำบัลลังก์

การรัฐประหารของสฤทธิสร้างความลึงโลดแกว่ง หลังจากขับเคี่ยวกันมา 25 ปี คนที่อยู่เบื้องหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 คือ ปรีดีและพิบูลมีอันต้องกระเด็นออกจากประเทศและไม่เคยได้กลับมา ยุคสมัยของพวกเขาถูกทิ้งไว้ข้างหลังเหมือนยุคไร้กษัตริย์ของอังกฤษ สถาบันกษัตริย์ได้หวนคืนชีพกลับขึ้นมา ตอนนี้อย่างไรก็ตามต่างแสวงหาการสนับสนุนจากกษัตริย์ พิบูลที่สิ้นลายพยายามวิงวอนให้วังกุมหัว สฤทธิพบว่าการรับรองจากกษัตริย์มีความจำเป็นสำหรับการยึดอำนาจ หลังการรัฐประหาร กระทั่งสถานทูตสหรัฐฯ ก็ยังต้องรีบเข้าวังเพื่อหาคำยืนยันว่ากลุ่มอำนาจใหม่จะยังคงอยู่ฝ่ายอเมริกาในสงครามเย็น

การรัฐประหารของสฤทธิเป็นหลักหมายสำคัญของรัชกาลที่ 9 ในอีกสองประการ นั่นคือ ไม่มีการฟื้นถึงระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์อีกต่อไปแล้ว พวกเจ้าเลิกต่อสู้กับรัฐบาลทหารและเปลี่ยนมาเป็นอำนาจอธิปไตย ในอีกหลายทศวรรษต่อมา ภูมิพลอุ่นใจมากที่สุดกับเผด็จการทหาร ซึ่งส่วนใหญ่เผด็จการอำนาจได้ด้วยการรัฐประหารที่ภูมิพลให้การรับรอง ที่สำคัญไม่แพ้กันคือ วิงหมดความสนใจในระบอบประชาธิปไตยแบบตะวันตก รัฐธรรมนูญและรัฐสภามีความสำคัญต่อฝ่ายเข้ามาจนก่อนถึงปี 2500 แต่ตอนนี้พวกเจ้าสรุปว่า ทั้งสองอย่างนี้ไม่สำคัญและกระทั่งเป็นอุปสรรคต่ออำนาจกษัตริย์ วิงให้การสนับสนุนสฤทธิเมื่อเขายกเลิกทั้งสองอย่างนี้เสีย

สฤทธิ ฐานะรัชต์เป็นภาพแทนจอมพลในประเทศโลกที่สามอย่างที่เห็นในภาพยนตร์ เขายิ้มแย้ม เป็นขวัญใจประชาชน นักคัมภีร์ พ้อคำฝั้น เสือผู้หญิง และเผด็จการผู้เหยียดโหดที่สั่งประหารอาชญากรและฆ่าฟันศัตรูทางการเมืองเพื่อข่มขวัญคนอื่น ๆ ทั้งหมดนี้ไม่สลักสำคัญอะไรสำหรับพวกเจ้า สิ่งที่เขาพอใจคือ สฤทธิผู้ซึ่งไม่เคยไปเรียนเมืองนอก ยึดถือคติไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินที่เชื่อฟังและสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณภายใต้พระมหากษัตริย์และรัฐบาลที่จงรักภักดี กล่าวกันว่าความทรงจำอันงดงามที่สุดอันหนึ่งของเขาคือ ในพิธีจบการศึกษาของเขาเมื่อปี 2470 ประชาธิปกเป็นผู้มอบกระบี่แก่นายร้อยจบใหม่

สฤทธิมองตัวเองเป็นผู้นำในลักษณะพ่อขุน เช่นเดียวกับพิบูล¹ แต่ขณะที่พิบูลพยายามดิ้นเสมอหรือกระทั่งเหนือกว่ากษัตริย์ สฤทธิยกกษัตริย์ไว้เหนือตัวเองและสนับสนุนลำดับชั้นต่ำสุดตามประเพณี ในขณะที่เดียวกันก็ผนวกตัวเองเข้ากับบารมีของกษัตริย์ สฤทธิเข้าใจการแลกเปลี่ยนนี้ เชิดชูกษัตริย์แล้วเขาก็จะได้อำนาจตามที่เขาต้องการ เขาสอดใส่ลำดับชั้นทางอำนาจนี้ไว้ในถ้อยคำของเขา อันเป็นที่มาของวลีขอดนิมอย่าง “รัฐบาลในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว” และ “กองทัพในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว”²

คำนิยามทางสังคมของเขาก็ชวนให้นึกถึงชนบทในจินตนาการของสมบูรณาญาสิทธิราชย์ คือเน้นระเบียบวินัย ความสามัคคีเป็นตัวเชื่อมสานเอกภพของความเป็นไทย คำเด็ดอีกคำหนึ่งคือ ความเรียบร้อย สำหรับทั้งสฤทธิและวังแล้ว ไม่มีที่ทางให้กับรลสามล้อถีบ ไม่น่าดูบนท้องถนน การประท้วงของสหภาพแรงงานที่โหวกเหวกโวยวาย พวกสังคมนิยมที่ก่นประนามชนชั้นสูง หรือพวกนักเคลื่อนไหวเสรีนิยมนาราคาญ เห็นได้ชัดว่าพวกเจ้าไม่เห็นความจำเป็นใดๆ ที่จะต้องเข้าไปแทรกแซงการบังคับใช้กฎหมายดังกล่าวด้วยความรุนแรงของสฤทธิ

¹ ทักซ์, *The Politics*, xii-xiv.

² สุรชาติ บำรุงสุข, *United States Foreign Policy and Thai Military Rule, 1947-1977*, (กรุงเทพฯ: ดวงกมล, 2531), 80.

ถึงกระนั้น ทั้งพวกเจ้าและสฤทธ์ต่างก็ไม่มียุทธศาสตร์ใดๆ สำหรับยุคหลังพิบูล สฤทธ์ยอมเอาใจผู้วิพากษ์วิจารณ์การรัฐประหารด้วยการตั้งนายกรัฐมนตรีชั่วคราวและกำหนดการเลือกตั้ง ความทะเยอทะยานของวังแสดงให้เห็นในรายชื่อผู้ตั้งนายกรัฐมนตรีชั่วคราว ส่วนใหญ่เป็นชนชั้นสูงที่นิยมเจ้า เช่น องคมนตรีศรีธรรมมาธิเบศและศรีวิสารวาจา สฤทธ์ไม่แน่ใจในความทะเยอทะยานของวัง จึงเลือกคนที่ดูกลางๆ ที่สุด คือ พจน์ สารสิน อดีตเอกอัครราชทูตไทยประจำสหรัฐอเมริกา ซึ่งยอมรับตำแหน่งก็ต่อเมื่อได้รับการยืนยันว่าวังเห็นชอบกับการรัฐประหารแล้วเท่านั้น

การเลือกตั้งเมื่อวันที่ 15 ธันวาคม 2500 แสดงให้เห็นว่าสฤทธ์คือผู้กุมอำนาจที่แท้จริงในฐานะผู้บัญชาการทหารสูงสุด สภาเต็มไปด้วยคนของเขาและกำลังเสริมจากพรรคประชาธิปัตย์ พันธมิตรของเขาในกองทัพคือ พล.ท.ถนอม กิตติขจรและพล.ท.ประภาส จารุเสถียรที่กลายมาเป็นนายกรัฐมนตรีและรองนายกรัฐมนตรีตามลำดับ พวกเขาจัดการกวาดล้างคนของพิบูลและเผ่าอย่างรวดเร็ว ตัดงบประมาณและลดอาวุธของตชด.และตำรวจ ซึ่งเป็นศูนย์อำนาจของเผ่า

เมื่อมีรัฐบาลใหม่เรียบร้อย สฤทธ์เดินทางไปสหรัฐอเมริกาเพื่อรักษาโรคตับแข็ง ก่อนเดินทาง ภูมิพลส่งดอกไม้ช่อใหญ่และอวยพรให้เขาหายจากโรคภัย ซึ่งได้รับการประโลมขำเป็นอย่างดี เขาไม่เคยแสดงท่าทีต่อนักการเมืองอย่างเปิดเผยต่อสาธารณะเช่นนี้มาก่อนเลย หลายสัปดาห์ให้หลัง ภูมิพลกระชับความสัมพันธ์ด้วยการลงนามเลื่อนยศนายทหารฝ่ายสฤทธ์กว่า 50 คน เขามอบยศพล.อ.แก่ถนอมด้วยตัวเอง ภูมิพลกำลังสร้างสายสัมพันธ์กับเหล่านายทหาร

สฤทธ์ใช้เวลาอยู่ต่างประเทศนานเกือบแปดเดือน เขาตกลงเป็นขุนพลสงครามเย็นสายอเมริกัน แต่ต่างจากพิบูลตรงที่เขาไม่วอกแวกไปกับประชาธิปัตย์โดยแบบตะวันตก เขาสรุปว่าประเทศไทยต้องการผู้นำที่มีอำนาจเบ็ดเสร็จตามประเพณี ภูมิพลก็คิดเห็นแบบเดียวกัน รัฐบาลที่ห่อหุ้มความวุ่นวายไม่จบสิ้นในสภาและความระส่ำระสายที่เพิ่มมากขึ้นในหมู่ประชาชนเป็นสิ่งตรงข้ามกับความเป็นชาติไทยที่สงบเรียบร้อยและเชื่อฟัง ในเดือนตุลาคม 2501 สฤทธ์ที่สุขภาพดีขึ้นก็ลอบกลับเข้ามาในประเทศและทำรัฐประหารอีกครั้ง ภูมิพลและที่ปรึกษาไม่มีทีท่าคัดค้านใดๆ³

รัฐประหาร 20 ตุลาคมเป็นการล้มล้างทั้งอำนาจการเมืองและตัวระบบการเมืองเอง สฤทธ์ยกเลิกฝ่ายนิติบัญญัติและประกาศกฤษฎีกาการศึก เผด็จอำนาจไว้แต่เพียงผู้เดียวและปกครองโดยผ่านทางสภาปฏิวัติที่นำโดยทหาร เขาสงบปากนักวิจารณ์ด้วยการจับกุมปัญญาชน นักหนังสือพิมพ์และนักการเมืองเด่นๆ ไปกว่า 100 คน สฤทธ์หันไปใช้จักรวาลวิทยาแบบดั้งเดิมเพื่ออ้างความชอบธรรม เขาอ้างความเสื่อมทรามทางศีลธรรมอันเป็นผลมาจากอุดมการณ์แบบตะวันตก ซึ่งมีพิบูลและปรีดีเป็นตัวแทน ประชาธิปไตยแบบรัฐสภานั้นไม่ได้ผล เพราะประชาชนขาดวินัยและความเคารพ ความระส่ำระสายและการเติบโตของคอมมิวนิสต์เป็นภัยคุกคามโดยตรงต่อชาติ ศาสนา และกษัตริย์ ต้องมีอะไรที่เป็น “ไทย” มากกว่านี้ “ในการปฏิวัติครั้งนี้ บางสถาบันต้องมีการเปลี่ยนแปลง” เขาเน้น “อย่างไรก็ตาม สถาบันหนึ่งเดียวที่สภาปฏิวัติจะไม่วันยอมให้เปลี่ยนแปลงคือสถาบันกษัตริย์อันเป็นตัวแทนของชนทั้งชาติ”⁴

³ ทักซ์, *The Politics*, 150n.65: “เป็นไปได้ว่าภูมิพลรับทราบเรื่องการทำรัฐประหารของสฤทธ์และให้ความเห็นชอบเนื่องจากไม่นานก็มีการออกกฎหมายนิรโทษกรรมแก่ผู้ก่อการรัฐประหาร 20 ตุลาคม 2501 ที่ลงนามโดยภูมิพล”

⁴ อ้างแล้ว, 150.

ถนัด คอมันตร์ เอกอัครราชทูตนิวยอร์กของสหรัฐฯประจำอสังค์ตัน บอกว่าภาวะเกือบบอบาธิปไตยของสภาแห่งชาตินั้นพิสูจน์ว่าระบอบประชาธิปไตยแบบตะวันตกเป็นสิ่งแปลกปลอมและไม่จำเป็น อันที่จริง ประชาชนไทยมีสังคมที่จัดโครงสร้างไว้อย่างชาญฉลาดอยู่แล้ว “สาเหตุรากเหง้าของความไร้เสถียรภาพทางการเมืองของเราในอดีตก็คือการที่อยู่ๆ ก็เอาสถาบันแปลกปลอมเข้ามาไว้ในผืนดินของเราโดยไม่ได้อภิปรายสภาพเงื่อนไขของชนชาติและลักษณะนิสัยของคนของเรา ลักษณะเฉพาะของชาติเรา... ถ้ามองดูประวัติศาสตร์ของชาติเรา จะเห็นได้ชัดเจนว่าประเทศนี้เจริญรุ่งเรืองภายใต้อำนาจ ไม่ใช่อำนาจเผด็จการ แต่เป็นอำนาจศูนย์รวมที่เป็นแกนกลางให้ห้องค้ประกอบต่างๆ ของชาติร่วมมือร่วมใจ”⁵

การโยนความผิดให้กับอุดมการณ์ต่างชาติว่าเป็นสาเหตุของปัญหาของประเทศนั้นชวนให้นึกถึงการที่ราชวงศ์จักรีปฏิเสธอยุธยาในฐานะที่วัฒนธรรมเขมรและอินดูเป็นพิษ ด้วยคำอธิบายของธานีและศรีวิสารวาจาที่ว่าสถาบันกษัตริย์เป็นทั้งรัฐธรรมนูญและตัวแทนของประชาชน ว่างก็ให้สหรัฐฯกับถนัดมาช่วยให้เหตุผลในการขจัดสภาออกไปโดยสิ้นเชิง สหรัฐประกาศใช้รัฐธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน 2502 ในเดือนกุมภาพันธ์ ซึ่งให้อำนาจสิ้นเหลือแก่นายกรัฐมนตรีและสภาของเขา

นี่ไม่ใช่การบริหารประเทศที่ก้าวหน้าอย่างที่ภูมิพลได้รำเรียนมาสิบหกปีในโลซานน์ แต่ไม่ว่าเขาจะคิดเห็นอย่างไร เขาก็ยังอยู่ภายใต้การชี้นำขององคมนตรีและพวกเจ้า ที่ไม่เคยมีปัญหากับการที่ไม่มีกรร่างรัฐธรรมนูญใหม่ตามสัญญาและไม่มีการเลือกตั้ง อดีตผู้ร่างรัฐธรรมนูญก็ฤทธิ์ ปราโมชเขียนว่าคนไทยไม่ควรต้องกังวลมากไป เพราะสหรัฐฯยึดถือผลประโยชน์ของชาติเหนืออื่นใด

ความต้องการของวังไม่ใช่ว่าจะสำคัญที่สุดของสหรัฐฯเมื่อเขาเผด็จอำนาจ วาระสำคัญแรกสุดคือสงครามเย็น เนื่องจากเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในประเทศข้างเคียง จีนยึดครองทิเบต และในปี 2501 ก็ถล่มเกาะคิมยอที่กองกำลังก๊กมินตั๋งยึดครองอยู่ คอมมิวนิสต์ชาตินิยมในลาวที่นำโดย “เจ้าแดง” สุภานุวงศ์ ทวีความเข้มแข็งด้วยการสนับสนุนจากฮานอย พรรคแดนไทย-ลาวที่ยาวเหยียดและชาวอีสานยากจนเชื้อสายลาวที่มีมากกว่า 10 ล้านคนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือทำให้สหรัฐฯต้องเชื่อเชิญสหรัฐฯ เข้ามาแทรกแซง

ถึงสิ้นปี 2503 มีนาวิกโยธินสหรัฐฯ 250 นายเตรียมพร้อมอยู่ในภาคอีสาน และในต้นปี 2505 สหรัฐฯ และไทยทำข้อตกลงทางทหารทวิภาคี ข้อตกลงฉบับนี้ที่เจรจาโดยถนัด คอมันตร์และดิน รัศม์รัฐมนตรีต่างประเทศของสหรัฐฯ ทำให้ไทยมีสถานะเป็นรัฐแนวหน้าในการรับมือกับภัยคอมมิวนิสต์ และเป็นจุดเริ่มต้นของสิ่งที่บางคนเรียกว่าการยึดครองประเทศไทยของอเมริกาในรูปแบบใหม่เพื่อดำเนินสงครามในอินโดจีน ทหารอเมริกัน 10,000 นายที่รับปากโดยประธานาธิบดีจอห์น เอฟ. เคนเนดีมาถึงเมืองไทยภายในเวลาหนึ่งเดือน พร้อมด้วยเครื่องบินรบและเรือบรรทุกเครื่องบิน อันเป็นการเริ่มการไหลบ่าเข้ามาของเงิน อาวุธและที่ปรึกษาจากสหรัฐฯ ความขัดแย้งในลาวสงบลงชั่วคราว แต่การวางกำลังทหารของสหรัฐฯ ในไทยเพิ่มทวีขึ้นเรื่อยๆ

สงครามเย็นกลายมาเป็นฐานสำหรับอำนาจของสถาบันกษัตริย์และหุ่นส่วนขุนทหารคู่บัลลังก์ ภูมิพลเริ่มที่จะกล่าวคำเตือนถึงภัยคอมมิวนิสต์ สัญญาที่ทำกับสหรัฐฯ นั้นสหรัฐฯบอกว่าเน้นถึงภัยคุกคามที่มีต่อ “ชนบประเพณีและสถาบันล้ำค่าของชาติไทย ตั้งแต่ศาสนาพุทธไปจนถึงกษัตริย์และเสรีภาพของเรา” ผู้ต่อต้านรัฐบาลหลายร้อยคนตั้งแต่นักศึกษา นักการเมืองเสรีนิยม ไปจนถึงพระนักกิจกรรม ถูกขังคุกข้อหาคอมมิวนิสต์และบ่อนทำลายสถาบันกษัตริย์

⁵ Wyatt, *A Short History*, 280.

เศรษฐกิจขยายตัวภายใต้แผนเศรษฐกิจที่ออกแบบโดยสหรัฐฯ และธนาคารโลกที่ส่งเสริมการแข่งขันและการลงทุนภาคเอกชน ภายใต้การกุ่มบังเหียนของเทคโนโลยี ความพยายามส่วนใหญ่ทุ่มไปกับการก่อสร้างโครงสร้างพื้นฐาน การศึกษาและสาธารณสุข ภูมิพลให้การรับรองแผนนี้ในการปราศรัยเนื่องในวันปีใหม่ 2504 ซึ่งพูดด้วยอาการตะกุกตะกักอันเป็นเอกลักษณ์ประจำตัวของเขา “รัฐบาลพยายามพัฒนาประเทศอย่างเต็มกำลังความสามารถ... แผนพัฒนาเศรษฐกิจนี้จะเริ่มดำเนินการในปีนี้ เราเชื่อมั่นว่าจะเป็นประโยชน์ต่อชาติ อย่างไรก็ตาม สิ่งสำคัญขึ้นอยู่กับ การดำเนินการต่างๆ ตามแผนด้วยความร่วมแรงร่วมใจจากทุกฝ่าย ชาติจึงจะได้ประโยชน์ เราหวังว่าพวกท่านจะให้ความร่วมมือกับรัฐบาลในเรื่องเหล่านี้ในอนาคต”⁶

ด้วยเหตุเห็นพวกเจ้าบ่อนเซาะพินุลมาก่อน ทีแรกสฤทธิจึงลั้งเลที่จะยอมให้วังมีพื้นที่มากนัก เขายอมให้ในเรื่องที่ดูเป็นบุญกุศล เช่น หลังรัฐประหาร 2500 ยอมให้ภูมิพลออกเดินสายชนบท ที่ขาดช่วงไปหลังจากการเยือนอีสานที่ประสบความสำเร็จในปี 2498 ในเดือนมีนาคม 2501 ภูมิพลและสิริกิติ์ใช้เวลาสองสัปดาห์ในภาคเหนือ และทำเช่นเดิมคือ หยุดแหวตามจังหวัดต่างๆ วัตถุประสงค์ สถานะที่ราชกร สถานะที่มีชื่อเสียง และหมู่บ้านบางแห่ง ประชาชนเรียงรายสองฟากถนน โบกรงต้อนรับขณะขบวนรถแล่นผ่าน งานแบบนี้มีการทำซ้ำอีกครั้งในปีถัดมาที่ภาคใต้ อันเป็นพื้นที่ของชาวมุสลิม ซึ่งมีจำนวนมากที่รู้สึกกักตื้อสุดต่าในมาเลเซียมากกว่า การเดินสายครั้งที่สามนี้เป็นอันบรรลุปิธีกรรมของกษัตริย์ในการครอบครองอาณาจักรของตน

เวลาผ่านไป สฤทธิค่อนข้างปรนเปรนมากขึ้น หลังจากสองปีผ่านไป เขายอมให้วังกลับมาคุมงานพิธีและวันสำคัญต่างๆ ตั้งแต่ 2475 วันสำคัญจำนวนมากถูกแยกขาดจากวัง เช่น วันชาติในวันที่ 24 มิถุนายน อันเป็นวันเปลี่ยนแปลงการปกครอง ในปี 2503 สฤทธิย้ายวันชาติไปเป็นวันที่ 5 ธันวาคม ซึ่งเป็นวันเกิดของภูมิพล คึกฤทธิปราโมชเขียนใน *สยามรัฐ* เป็นเรื่องที่เหมาะสมที่สุด เนื่องจากวันก่อตั้งประเทศยังเป็นที่ถกเถียงกันได้อยู่ ฝ่ายเจ้ากำลังลบล้างการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 ออกจากความทรงจำของผู้คน

พิธีกรรมบวงสรวงความอุดมสมบูรณ์ประจำปีได้รับการขยับขยายเพื่อให้กษัตริย์เข้ามาสู่พิธี (แรกนาขวัญ) และในเดือนพฤศจิกายน 2502 รัฐบาลสนับสนุนการรื้อฟื้นการเห่เรือชิงหลวงในแม่น้ำเจ้าพระยา บทบาทของกษัตริย์ในฐานะจอมทัพก็มีเพิ่มขึ้นเช่นกัน ทหารปกติก็มีการถวายสัตย์ปฏิญาณต่อกษัตริย์อยู่แล้ว แต่คราวนี้มีพิธีค้ำน้ำพิพัฒน์สัตยาเบื้องหน้ากษัตริย์หรือภาพถ่ายในทุกปี ข้าราชการระดับสูง ผู้พิพากษา และผู้ได้รับเครื่องราชย์พร้อมครอบครัวเข้าร่วมพิธีนี้ ในปี 2502 ภูมิพลมอบธงที่บรรจุเส้นผมของเขาให้แก่ทหารกรมกองต่างๆ อันเป็นเครื่องหมายแสดงความผูกพันระหว่างกษัตริย์และทหาร เขาเคยทำอย่างเดียวกันนี้มาก่อนแล้วในคืนทศวรรษ 2493 แต่คราวนี้ทำซ้ำโดยมีสฤทธิและเหล่าขุนพล พร้อมกับการโฆษณาเผยแพร่ไปอย่างกว้างขวาง ยิ่งตอกย้ำความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันกษัตริย์และกองทัพ เช่นเดียวกับการเปิดรูปปั้นนเรศวรของภูมิพลในวันกองทัพในปี 2502 หลังจากนั้นจนถึงปี 2513 เป็นอย่างน้อย ภูมิพลเปิดรูปปั้นหรือสักการะรูปปั้นนเรศวรในค่ายทหารต่างๆ ในวันกองทัพของทุกปี⁷

สฤทธิยังให้วังมีอำนาจควบคุมองครักษ์ของตัวเองอีกด้วย ในวันเกิดของภูมิพลปี 2502 กรมทหารที่ 21 ถูกย้ายให้มาปฏิบัติหน้าที่ในวัง และสิริกิติ์กลายเป็นผู้บังคับการกิตติมศักดิ์ ในงานนี้ สฤทธิยกระดับการเทิดทูนให้สูงส่งยิ่งขึ้นไปอีก:

⁶ ทักซ์, *The Politics*, 317.

⁷ *Journal of the Siam Society* 61, no. 1 (1973): 251-52.

เป็นที่ชัดเจนสำหรับทั้งผู้ที่อยู่ในประเทศและต่างประเทศว่าพระองค์ได้ปฏิบัติตามทศพิธราชธรรมในกิจการบ้านเมืองและเป็นผู้ที่ที่ได้รับการเทิดทูนสูงสุดของชาติ... พระองค์ทรงเป็นกษัตริย์ที่ทรงพระปรีชาสามารถและใส่พระทัยในงานบริหารประเทศที่ต้องใช้วิธีการและแผนการใหม่ๆ... พระองค์ได้ทรงแนะนำและตักเตือนกระหม่อมและผู้อื่นให้ปฏิบัติหน้าที่อย่างซื่อสัตย์เพื่อพัฒนาประเทศชาติและความผาสุกของราษฎร พระราชดำริต่างๆ ของพระองค์ล้วนเป็นประโยชน์และสร้างแรงบันดาลใจแก่รัฐบาลนี้ตลอดมา... พระองค์ทรงมีพระบุคลิกที่น่าเทิดทูน การเสด็จไปเยือนชนบทของพระองค์ได้กุมจิตใจของพสกนิกรของพระองค์ให้เกิดความสามัคคีภายในชาติ... ชาวต่างชาติต่างก็สรรเสริญในพระปรีชาญาณของพระองค์... เป็นที่ระบือไกลไปทั่วทั้งโลกว่าประเทศไทย โชคดีที่มีพระมหากษัตริย์ที่ควรค่าแก่การเทิดทูนบูชา⁸

สฤตย์ยังเพิ่มงบประมาณของวังให้อีกเกือบ 28 ล้านบาทในปี 2501 และเพิ่มขึ้นเรื่อยมาหลังจากนั้น หนูนเสริมฐานการเงินของวังให้มั่นคงยิ่งขึ้นไปอีก⁹ และยังได้สนับสนุนการปรับปรุงวังสวนจิตรอีกด้วย ยิ่งกว่านั้นในเดือนมกราคม 2502 สฤตย์ยกเลิกการปฏิรูปที่ดินปี 2497 ของพิบูล ทำให้ชนชั้นสูงไม่ต้องสูญเสียการถือครองที่ดินไป หากเป็นห้าปีก่อนหน้านั้น การจะยกเลิกกฎหมายนี้คงได้รับการต่อต้านอย่างหนัก แต่ตอนนี้ไม่มีใครกล้า

เมื่อสวช่อง วังก็จัดการขยับขยายพิธีกรรมและงานต่างๆ จวบจนถึงปี 2500 กิจกรรมที่เป็นทางการของกษัตริย์ ตั้งแต่งานของรัฐบาล พระราชพิธี ตลอดจนการพบปะกับกลุ่มธุรกิจและสังคมต่างๆ มิไม่เคยเกินปีละ 155 ครั้ง ในปี 2501 เพิ่มจำนวนเป็น 191 พอถึงปี 2505 ก็ทำยอดได้ถึง 377 ครั้ง¹⁰ จำนวนงานพิธีตามประเพณีเพิ่มขึ้นครึ่งเท่าตัว แต่ที่เพิ่มมากที่สุดคือการพบปะกับนักธุรกิจอุตสาหกรรม นุคคลสำคัญและหน่วยงานจากต่างประเทศ ภูมิพลกำลังขยายเครือข่ายการติดต่อและข้อมูลข่าวสาร และลงลึกกับฐานเสียงของตนเอง

นักการทูตอเมริกัน ยู. อเล็กซิส จอห์นสันบรรยายถึงภูมิพลว่ามีความสนใจใคร่เรียนรู้จากแขกที่ไปเยือนมาก¹¹ การเข้าเยี่ยมของจอห์นสันมักจะเริ่มในเวลา 11 โมงเช้า (ภูมิพลมีนิสัยตื่นสายแล้วในตอนนั้น) และจะดำเนินไปเป็นเวลาประมาณสามหรือสี่ชั่วโมง บ่อยครั้งโดยไม่มีอาหารเที่ยง จนกระทั่งภูมิพลได้รับการเตือนถึงนัดหมายต่อไป ปกติแล้วหลวงสุรณรงค์ผู้ช่วยของเขามักจะร่วมวงอยู่ด้วย ภูมิพลจะฟังอย่างตั้งใจ ถามหลายคำถาม และไม่ลังเลที่จะวิจารณ์ ไม่เว้นแม้แต่สหรัฐฯ เขามักจะพูดเสมอว่าชาวบ้านไทยไม่ได้ประโยชน์จากโครงการพัฒนาของอเมริกันและไทย และยังคงแสดงความกลัว (จอห์นสันสังเกต) ว่าปรีดีและผู้สนับสนุนยังคงเป็นอันตรายต่อประเทศ “เขาเปิดเผย ตรงไปตรงมา และเป็นมิตรมาก พร้อมทั้งมีความสนใจที่กว้างขวาง” เช่น การเมือง การเกษตร สุขภาพ ศาสนา การเล่นสกีน้ำและภาพยนตร์ จอห์นสันบอก ถึงกระนั้น “เขาพูดนุ่ม แต่นั่งตรง ไม่เคยลืมว่าเขาเป็นกษัตริย์”

⁸ ทักซ์, *The Politics*, 320-21.

⁹ บางกอกโพสต์, 29 เม.ย. 2501

¹⁰ ทักซ์, *The Politics*, 331.

¹¹ Johnson, *The Right Hand*, 279-81.

หลังจากตระเวนภูมิภาคเสร็จแล้ว ภูมิภาคแทบไม่เคยได้ออกต่างจังหวัดอีกเลย เขายังคงเก็บเนื้อเก็บตัว ต่อสาธารณชน เป็นคนเมืองแบบตะวันตกที่มีครอบครัวต้องดูแล เขายังไม่ทันได้ล้มรสสิ่งที่เขาจะบรรลุถึงในเวลา ต่อมา เขากลับเริ่มตระเวนต่างประเทศอย่างต่อเนื่องในช่วงปี 2503-2506 เนื่องจากเขาไม่ได้ออกไปนอกประเทศ เลยตั้งแต่ปี 2494 การเดินทางเหล่านี้ช่วยส่งเสริมจิตตศรัทธาและความเชื่อมั่นในตัวเองของเขาอย่างมาก การเยือน ต่างประเทศถูกริเริ่มโดยสฤทธิและสหรัฐฯ เพื่อนำพาประเทศไทยให้เข้าไปอยู่ในกลุ่มต่อต้านคอมมิวนิสต์ลึกเข้าไปอีก ขณะเดียวกันก็กลบเกลื่อนโฉมหน้าเผด็จการของระบอบสฤทธิ ยิ่งกว่านั้น การไปเยือนสถาบันกษัตริย์ กระแสหลักของโลก ครอบครัวยุโรปจะได้รับเกียรติยกย่องให้ในหมู่มนุษย์ชั้นสูงเหล่านั้น

แนวเนื้อหาต่อต้านคอมมิวนิสต์ถูกขบขันในการเดินทางครั้งแรก นั่นคือ การไปเยือนเวียดนามใต้เป็นเวลาสามวันในเดือนธันวาคม 2502 มันเป็นการเดินทางเยือนตามแบบฉบับ ประกอบด้วยการตรวจกำลังพล เยือนอนุสรณ์สถานที่สำคัญของชาติ รับปริญญาคุณภักดิ์ติมศักดิ์ เยือนสถานที่สำคัญทางศาสนาและประวัติศาสตร์ ตลอดจนสถาบันอื่นๆ เช่น โรงงานอุตสาหกรรม หรือสถาบันวิทยาศาสตร์ และผลิตภัณฑ์จัดเลี้ยงอาหารและแลกเปลี่ยนของขวัญกับประเทศเจ้าภาพ

การเยือนดำเนินไปราวนาฬิกาไขลาน ภูมิภาคและสิริกิติ์แสดงให้เห็นถึงความสามารถทางการทูตของพวกเขา สองเดือนต่อมา ทั้งสองเยือนอินโดนีเซียเป็นเวลาแปดวัน เจ้าภาพคือประธานาธิบดีซูการ์โน นักชาตินิยมผู้वादโอ พวกเขาเดินทางไปทั่วชวาและบาหลี โดยมีจุดสนใจอยู่ที่วัฒนธรรมประเพณี เช่นเดียวกับการเดินทางเยือนประเทศเอเชียอื่นๆ ส่วนใหญ่ของพวกเขา สิริกิติ์ที่แม่โจ้รักแฟชั่นฝรั่งเศสก็จะแต่งชุดผ้าไหมไทย ขณะที่ภูมิภาคแต่งสูทตะวันตกหรือไม่กี่เครื่องแบบทหาร ต้นเดือนมีนาคม พวกเขาไปเยือนพม่า ซึ่งยืนยันความเป็นการเมืองของการหักหน้าพินุลเมื่อไม่กี่ปีก่อนหน้านั้น ที่เขาปฏิเสธที่จะไปร่วมงานฉลอง 2,500 ปีของศาสนาพุทธ โดยอ้างว่าจะต้องถอดรองเท้าก่อนเข้าวัด คราวนี้ภูมิภาคถอดรองเท้าอย่างเต็มใจ

การเยือนสามครั้งนี้เป็นภาระอันหนักสำหรับการตระเวนตะวันตก 15 ประเทศเป็นเวลาเจ็ดเดือน รวมการเที่ยวพักผ่อนของครอบครัวด้วย การเดินทางเริ่มเมื่อวันที่ 14 มิถุนายน 2503 โดยใช้เวลาหนึ่งเดือนเต็มในสหรัฐฯ อเมริกา ชาวอเมริกันให้ความสนใจด้วยความผสมผสานระหว่างในฐานะความบันเทิงอ่อนๆ กับการให้ความสำคัญทางการเมืองชนิดที่ทำให้ภูมิภาคเปรียบชั้นได้กับผู้นำที่ทรงอำนาจที่สุดของตะวันตกเลยทีเดียว

จุดแวะแรกคือฮอนโนลูลู มีการไปเยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์สงครามเพิร์ลฮาร์เบอร์ ในการทานมื้อค่ำอย่างเป็นทางการกับผู้ว่าการรัฐ ภูมิภาคเป่าแคลริเน็ตร่วมกับวงดุริยางค์แจ๊ซ สัปดาห์ถัดมาที่แคลิฟอร์เนีย ครอบครัวมอดลพักในคฤหาสน์ของ Henry Kearns เพื่อนใกล้ชิดของริชาร์ด นิกสันและเป็นประธานธนาคารยูเอสเอ็กซ์พอร์ต-อิมพอร์ต ที่แคลิฟอร์เนียส่วนใหญ่มีแต่ความบันเทิง ไปเที่ยวดิสนีย์แลนด์และพบกับวอลท์ ดิสนีย์ เทียบชมพาราเมาท์สตูดิโอ และถ่ายรูปพร้อมกับเอลวิส เพรสลีย์ขณะถ่ายทำหนังเรื่อง *GI Blues* และไปเยี่ยมชมคาราตลกบ๊อบ โฮปกับลูซิล บอลล์

ภูมิภาคและสิริกิติ์ปล่อยลูกๆ ไว้ที่บ้านของ Kearns และมุ่งหน้าไปยังวอชิงตัน ดี.ซี. เมื่อไปถึงในวันที่ 27 มิถุนายน การไปเยือนของพวกเขากลายเป็นมหกรรมสื่อระดับประเทศ ภูมิภาคโบกมือให้กับฝูงชนจากบนรถลิμουซีนเปิดประตูในขบวนที่แห่ไปตามถนนเพ็นซิลเวเนีย คินนัสนั้น ประธานาธิบดีไอวี่ ดี. ไอเซนฮาวร์ประดับ Legion of Merit แก่ภูมิภาคในฐานะจอมทัพไทย

วันที่ 29 มิถุนายน ภูมิภาคกล่าวสุนทรพจน์แก่สภาองเกรส ซึ่งเขาแสดงความยกย่องหลักการทางการเมืองแบบอเมริกันและชื่นชมการที่สหรัฐฯ ห่วงใยในประเทศเล็กๆ “ประชาชนของท่านได้มอบเสรีภาพและความเท่าเทียมอย่างเต็มที่แก่ประเทศหนึ่งในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้” เขากล่าว “เมื่อประเทศตะวันออกไกล

[เกาหลีใต้]ถูกรุมเร้าด้วยสงคราม สหรัฐฯ ก็เข้าร่วมสงครามโดยไม่ลังเลเพื่อช่วยเหลือประเทศเกาหลีใต้” เขาบอกว่ามันคือการสละซึ่งตัวตนแบบพุทธ ในวัฒนธรรมไทย แม้ว่าผู้ที่รับการช่วยเหลือจะไม่แสดงออก แต่เขาก็ซาบซึ้งในบุญคุณ สำหรับผู้ให้ที่ไม่หวังค่าตอบแทนสรรเสริญหรือเกียรติใดๆ “การให้ความช่วยเหลือก็คือคุณความดีในตัวมันเองอยู่แล้ว” เขาเสริมว่า “ในสถานการณ์ตึงเครียดของโลกปัจจุบันนี้และความรู้สึกไม่แน่นอนปรากฏอยู่ทั่วไป ความรู้สึกจากใจจริงของข้าพเจ้าก็คือ ถึงเวลาแล้วสำหรับการร่วมมือที่ใกล้ชิดมากยิ่งขึ้นไปกว่านี้อีก”

ถัดมาภูมิพลและภรรยาเดินทางไปในนิวยอร์ก โดยผู้ว่าการเนลสัน ร็อกกีเฟลเลอร์เป็นเจ้าภาพจัดงานเลี้ยงใหญ่โตสำหรับชนชั้นสูงของนิวยอร์กที่บ้านของเขาในวันที่ 4 กรกฎาคม ความบันเทิงในงานนั้นคือสุดขอดนัก แคลริเน็ตแจ๊ซ เบนนี่ กูดแมน ซึ่งได้เชิญภูมิพลร่วมบรรเลงด้วยสองเพลง วันถัดมา ขาวนิวยอร์กนับหมื่นออกมาร่วมงานพาเรดเพื่อเป็นเกียรติแก่ภูมิพลและสิริกิติ์ บ่ายวันนั้น เขาเข้าร่วมกับกูดแมนในอพาร์ทเมนต์ของเขา พร้อมด้วยจิม ครูปา, เท็ดดี วิลสัน, และสุดขอดนักดนตรีแจ๊ซคนอื่นๆ พวกเขาเล่นเพลงสวิงมาตรฐานอย่าง “The Sheik of Araby” และ “Honeysuckle Rose” เป็นเวลาสองชั่วโมง กูดแมนมอบแซ็กโซโฟนตัวใหม่ให้กับแจก และหลังจากนั้นภูมิพลก็ถูกเรียกขานว่า “the king of jazz”

ภูมิพลได้กลับไปเยือนรำลึกความหลังที่บอสตัน พบกับหมอมและพยาบาลที่ช่วยทำคลอดเขา และได้รับการต้อนรับที่โรงเรียนแพทย์ฮาร์เวิร์ดที่พ่อของเขาเคยเรียน ที่เหลือนอกจากนี้ก็เป็น การไปเยือนเทนเนสซี, มอนทานา, และที่อื่นๆ ก่อนกลับไปแคลิฟอร์เนีย ภูมิพลได้ไปชมอนุสาวรีย์ งานสำคัญต่างๆ และเทคโนโลยีและบริษัทที่ก้าวหน้าที่สุดของอเมริกาอย่าง ไอบีเอ็ม

สหรัฐฯ น้อยครั้งนักที่จะคลี่พรหมแดงต้อนรับขับสู้ผู้ต่างชาติดังนี้ มันแสดงให้เห็นว่าสหรัฐฯ ให้ความสำคัญกับไทยมาก และภูมิพลเป็นสัญลักษณ์ของการต่อต้านคอมมิวนิสต์ ไม่มีอะไรที่เป็นเหตุบังเอิญ กระทั่งการแจมดนตรีกับเบนนี่ กูดแมน กูดแมนมีกิตติศัพท์เลื่องลือถึงความเป็นยอดฝีมือที่ไม่มีความอดทนสำหรับคนที่ไม่ถึงขั้นมาตรฐานทางดนตรีของเขา และภูมิพลไม่ได้ใกล้เคียงเลย การจัดเตรียมคาราแก็ซระดับนี้ให้มาบรรเลงร่วมกับภูมิพลเป็นฝีมือของทำเนียบขาว แต่มันก็ช่วยให้การเดินทางเยือนสหรัฐฯ ประสบความสำเร็จอย่างท่วมท้น สื่อมวลชนอเมริกันประโคมยกย่องภูมิพลและสิริกิติ์ ที่จับใจผู้คนด้วยเสน่ห์และความงาม ในเมืองไทย หน่วยงานโฆษณาชวนเชื่อของสหรัฐฯ เผยแพร่ข่าวการเยือนของทั้งสองให้คนไทยได้ชมได้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้

การเยือน 14 เมืองหลวงในยุโรปที่ตามมาก็ประสบความสำเร็จไม่แพ้กัน ชาวยุโรปโดยทั่วไปไม่ค่อยมีความสนใจในประเทศไทย แต่พวกเขามีขนบความสัมพันธ์ของกษัตริย์ ดังนั้นจึงปูพรมแดงเช่นกัน และสื่อก็รายงานข่าวการเยือนอย่างกระตือรือร้น ลูกๆ ของพวกเขาถูกทิ้งไว้ที่เมืองไทย ในช่วงเวลาห้าเดือนที่เดินทางไปเรื่อยๆ ทั้งสองสามีภรรยาเยือนประเทศต่างๆ ส่วนใหญ่คร่าวละสามวัน ประกอบด้วยอังกฤษ เยอรมัน โปรตุเกส สวิตเซอร์แลนด์ เดนมาร์ก นอร์เวย์ สวีเดน อิตาลี วาติกัน เบลเยียม ฝรั่งเศส ลักเซมเบิร์ก เนเธอร์แลนด์ และสุดท้าย สเปน

การเยือนทุกครั้งจะมีพิธีการตามแบบแผน สองสามีภรรยาได้รับการต้อนรับจากประมุขของประเทศและตรวจแถวทหาร ภูมิพลวางดอกไม้ยังอนุสรณ์สงครามหรือสุสาน ทั้งสองฝ่ายผลัดกันจัดเลี้ยงอาหาร แลกเปลี่ยนของขวัญและเครื่องประดับ จากนั้นก็เป็นการไปเยือนสถานที่สำคัญทั้งทางวัฒนธรรม วิทยาศาสตร์หรือเศรษฐกิจปกติพวกเขา มักจะทานมื้อเที่ยงหรือมื้อค่ำบนนายกเทศมนตรีของเมืองนั้นๆ บางทีก็มีอะไรมากกว่านิดหน่อย ฝรั่งเศสจัดการแสดงแฟชั่นพิเศษสำหรับสิริกิติ์และตอนเด็กเป็นคอนเสิร์ตเต้นรำทั้งดั้งเดิมและสมัยใหม่

ในช่วงระหว่างการเยือนแต่ละครั้ง ทั้งสองคนกลับไปยังคฤหาสน์เช่าในสวิตเซอร์แลนด์ หรือไม่ก็พบปะสังสรรค์และท่องเที่ยวส่วนตัว พวกเขาพักอยู่ที่ลอนดอนเป็นเวลาหลายวันหลังจากปฏิบัติหน้าที่เสร็จเรียบร้อยแล้ว โดยมีเล็กซานดรา ลูกพี่ลูกน้องของควีนเอลิซาเบธ เพื่อนเก่าเป็นคนนำเที่ยว พวกเขา นั่งรถบัสเปิดหลังคาชมเมือง ไปเที่ยวเคมบริดจ์ และทานอาหารกับเชื้อพระวงศ์อังกฤษ พวกเขา กลับมาอังกฤษอีกสองครั้งเพื่อซื้อปิงดูละครและทานข้าวกับควีน ในงานเลี้ยงครั้งสุดท้ายที่สถานทูตไทยในวันที่ 14 ธันวาคม ภูมิพลพาทุกคนอยู่จนถึงรุ่งเช้าด้วยการเป่าแซ็กโซโฟนร่วมกับวง

การเดินทางครั้งนี้ก็ประสบความสำเร็จอย่างสูง ราชวงศ์ในยุโรปต้อนรับครอบครัวมหิดลในฐานะสมาชิกเต็มขั้นของชมรม ทั้งสองคนดูทันสมัย ภูมิพลสวมสูทชั้นดีจากลอนดอนเมื่อไม่ได้แต่งเครื่องแบบทางการ สิริกิติ์ก็เปลี่ยนชุดแฟชั่นเล็ทสูทของฝรั่งเศสอยู่ตลอดเวลา เธอ น่าจะลืงอย่างที่สุดตอนพบกับโปปจอห์นที่ 23 ในชุดเสื้อคลุมระยิบระยับของปีแอร์ บัลแมงและรัดเกล้าประดับเพชร สื่อมวลชนรายงานรสนิยมการแต่งตัวของเธอพอๆ กับรายงานเรื่องแจ๊ซของภูมิพล และไม่นานเธอก็ได้รางวัลตอบแทนด้วยการมีชื่ออยู่ในสิบอันดับผู้หญิงที่แต่งตัวดีที่สุดในโลก การเยือนสิ้นสุดลงด้วยการพักผ่อนเล่นสกีกับเจ้าหญิงเล็กซานดราในวันปีใหม่ที่ Gstaad สุดท้าย กลางเดือนมกราคม 2504 ครอบครัวมหิดลก็กลับถึงเมืองไทยโดยมีการต้อนรับอย่างใหญ่โต ประชาชนราวหนึ่งล้านคนเรียงรายสองฟากถนนตั้งแต่สนามบิน พระสวามณต์ ระฆังก้องกังวาล ดอกไม้ไฟพุ่งเจิดจ้า

ในช่วงสองสามปีต่อจากนั้น ภูมิพลและสิริกิติ์เดินทางไปเยือนปาเกีสถาน มาเลเซีย ออสเตรเลียและนิวซีแลนด์(ในปี 2505) ญี่ปุ่น ไต้หวันและฟิลิปปินส์(2506) ออสเตรเลีย(2507) อิหร่านและอังกฤษครั้งที่สอง(2509) และสหรัฐฯ อีกครั้งกับเคนาดา(2510) ทั้งหมดนี้คือพันธมิตรสำคัญที่ไม่ใช่คอมมิวนิสต์¹² ประเทศเพื่อนบ้านใกล้เคียงถูกข้ามไป เช่น อินเดีย เวียดนามเหนือ กัมพูชา ลาว และจีน รวมถึงสหภาพโซเวียต

ในเมืองไทย คนไทยมีความรู้สึกทั่วโลกทั้งโลกต่างให้ความสำคัญกับเกียรติยศของพวกเขา ก็กฤทธิปราโมชช่วยเสริมส่งความคิดนี้ เขาเดินทางไปกับภูมิพลและสิริกิติ์ด้วยในฐานะนักประชาสัมพันธ์กึ่งทางการ เขา รายงานการเยือนยุโรปของทั้งสองราวกับเป็นเทพปกรณัม โดยเขียนลง*สยามรัฐ*ว่า ยกตัวอย่าง เมื่อภูมิพลไปถึงลอนดอน ฝนที่ไม่เคยหยุดตกของอังกฤษก็หยุดไปราวปาฏิหาริย์ การโปรโมทภูมิพลและสิริกิติ์พร้อมลูกที่ตอนนี้มีสี่คน (จุฬารักษ์เกิดในเดือนกรกฎาคม 2500) ก็เฟร็ดแพรวามากขึ้น โดยทีมงานของวังที่มีเส้นสายลึกซึ้งในหนังสือพิมพ์ นิตยสารและภาพยนตร์ ภาณุพันธ์และทิววงศ์เป็นนักสร้างภาพยนตร์ชั้นนำ และสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ก็เป็นเจ้าของ United Cinema ที่เป็นผู้ผลิตภาพยนตร์และเจ้าของโรงภาพยนตร์ อุุ่นใจได้ว่าหลักชาติ ศาสน์ กษัตริย์จะถูกสอดแทรกผ่านความบันเทิงที่ได้รับความนิยมแห่งยุคสมัย

สหรัฐฯ ก็มีส่วนสำคัญในเรื่องนี้เช่นกัน ตอนต้นทศวรรษ 2503 US Information Service แทบจะเทคโอเวอร์งานประชาสัมพันธ์ของรัฐบาลไปหมดแล้ว ใ้ห้บางสนับสนุนชื่ออุปกรณ์และป้อนรายการสำหรับโทรทัศน์และวิทยุที่มีเนื้อหาต่อต้านคอมมิวนิสต์และเชิดชูกษัตริย์ การเดินทางเยือนต่างประเทศของภูมิพลได้รับการบันทึกลงบนฟิล์ม โดยดากล้องอเมริกันและไทย และถูกนำออกฉายทางโทรทัศน์ที่ได้รับการสนับสนุนจาก

¹² การเยือนไม่ถึงกับราบรื่นไปเสียทั้งหมด ที่ออสเตรเลียทั้งสองพบกับการประท้วงย่อยๆ หลายครั้ง สื่อมวลชนเขียนรายงานในทางไม่ดีกับชุดเสื้อผ้าและอัญมณีที่ฟุ้งเฟ้อของสิริกิติ์ และมีความวุ่นวายเกี่ยวกับแผนการของรัฐบาลออสเตรเลียที่จะให้ Australia National University มอบปริญญาเอกกิตติมศักดิ์แก่ภูมิพล ANU ปฏิเสธเนื่องจากภูมิพลไม่เคยได้รับปริญญาตรีมาก่อน ในที่สุด รัฐบาลก็หาสถาบันที่ดูดีกว่าคือ University of Melbourne มอบปริญญาเอกกิตติมศักดิ์ด้านกฎหมายให้ภูมิพลจนได้ ดู *Nation* (Australia), August 11, 1962; *Sydney Morning Herald*, August 14, August 15, 1962.

สหรัฐฯ รวมทั้งในโรงพยาบาลและสถานที่อื่นๆ ทั่วประเทศ US Agency for International Development กับ USIS ยังได้พิมพ์โปสเตอร์และปฏิทินหลายแสนแผ่นที่มีรูปภูมิพลและสิริกิติ์ในแต่ละปี เพื่อแจกจ่ายไปทั่วชนบท มันกลายเป็นสิ่งประดับฝาผนังอย่างเดียวกับที่ชาวบ้านจนๆ จะมี นิตยสาร *ไทม์ส* เขียนในปี 2509 ว่า “เจ้าหน้าที่ข่าวของอเมริกาในกรุงเทพฯ สรุปมาตั้งนานแล้วว่า เงินสนับสนุนของ USIS ไม่มีทางใช้จ่ายอื่นใดที่จะดีไปกว่าการแจกจ่ายรูปภูมิพล”

ความพยายามบางอย่างก็พลิกผัน เช่น สบู่ที่แจกจ่ายไปตามชนบท เมื่อใช้ไปก็จะเผยให้เห็นเป็นชั้นๆ มี 7 ชั้น แต่ละชั้นจะมีคำขวัญต่างๆ ให้ผู้อบนำรักในหลวง ปฏิบัติตามคำสอนของศาสนาพุทธ และต่อต้านคอมมิวนิสต์ “รัฐบาลในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวขอแสดงความปรารถนาดีมายังประชาชนไทยทุกคน” เป็นหนึ่งในข้อความเหล่านั้น¹³

แต่กระนั้น สบู่ก็ยังไม่ใช่เพียงพอสำหรับการสร้างความนิยมในสถาบันกษัตริย์ วังจำเป็นต้องสร้างกลุ่มคนเฉพาะที่อุทิศตนสนับสนุนสถาบันฯ จากชนชั้นนำที่ไม่ใช่เจ้า ในอดีตการนี้บรรลุได้ด้วยการแต่งงานและสายสัมพันธ์ทางธุรกิจ และการอวยยศบรรดาศักดิ์ให้กับสามัญชน วิธีแรกหมดสมัยไปแล้ว และพิบูลกิจจัดการยกเลิกระบบยศบรรดาศักดิ์ไปเรียบร้อยแล้วเช่นกัน

ในทศวรรษ 2503 วังขยายกลุ่มสมาชิกให้กว้างขวางออกไปด้วยการเปิดโอกาสให้ครอบครัวชนชั้นสูงมิตรสหาย ผู้บริจาคเงินการกุศลรายใหญ่และอาสาสมัครต่างๆ ที่เลือกสรรแล้วได้ใกล้ชิดกับกษัตริย์และราชินี เอกสิทธิ์นี้ประกอบด้วย การได้รับเชิญไปงานเลี้ยงของวัง หรือพวกเขาเข้าร่วมงานนอกวัง และยังรวมถึงการพาภรรยาและลูกสาวเข้าวังไปเป็นนางสนองพระโอษฐ์สำหรับราชินีหรือลูกสาว การตั้งโรงเรียนภายในวังสวนจิตรก็เป็นการเปิดโอกาสให้ลูกๆ ของชนชั้นนำและคนต่างชาติได้มีโอกาสคบหาสมาคมกับลูกๆ ของครอบครัวมหิดล วังขยายบริการการเป็นเจ้าภาพงานศพและงานแต่งงาน ซึ่งในทศวรรษ 2503 เดิมโตขึ้นเกือบสิบเท่า งานแต่งงานรวมๆ แล้วประมาณ 200 งานในช่วงปี 2507-2514¹⁴ ซึ่งจำนวนมากหรืออาจจะส่วนใหญ่เป็นสามัญชนซึ่งสามารถนำไปโฆษณาได้ หนทางหนึ่งในการก่อร่างสถาบันกลุ่มสมาชิกของวังคือการตัดสินใจของรัฐบาลเมื่อปี 2505 ที่อนุญาตให้แต่เฉพาะเจ้าและสหายที่เลือกสรรแล้วของวังเท่านั้นที่สามารถตั้งชื่อห้าพยางค์ได้ ขณะที่คนทั่วไปจำกัดไว้ไม่เกินสี่พยางค์¹⁵

เพื่อทดแทนยศบรรดาศักดิ์ที่ถูกล้มเลิกไป วังก็จัดลำดับชั้นต่ำสูงของเครื่องราชอิสริยาภรณ์ นอกจากเครื่องราชชั้นสูงสำหรับผู้อุทิศตนแก่วังและครอบครัวกษัตริย์แล้ว ยังมีชั้นรองลงมาสำหรับตลาดที่กว้างขึ้นด้วย ผู้รับและภรรยาจะได้รับเหรียญ สายสะพายสีจตุรภาคและเข็มทอง และผู้หญิงที่ได้รับเครื่องราชชั้นสูงสุดจะได้รับคำนำหน้านามว่า *คุณหญิง* หรือ *ท่านผู้หญิง* ด้วยการให้เครื่องราชอย่างเป็นทางการชั้นสูง นายพล นายทุนชั้นนำและผู้บริจาครายใหญ่ วังยึดกุมฐานเสียงอย่างหนาแน่นในหมู่คนรวยและคนมีอำนาจ

ในการเสริมสร้างสายสัมพันธ์ระหว่างวังและชนชั้นนำใหม่นี้ กิจกรรมของวังยิ่งแข็งตัวและเป็นพิธีรีตองมากขึ้น หลังจากค่อยๆ ผ่อนคลายตลอดหนึ่งทศวรรษ ที่สำคัญคือการรื้อฟื้นราชาศัพท์ อันเป็นภาษาในวังที่เต็มไปด้วยศัพท์แสงประดับประดาสำหรับทุกสิ่งที่เกี่ยวข้องกับกษัตริย์ ไม่ว่าจะเป็นการเคลื่อนไหว การกระทำ

¹³ Eric Wakin, *Anthropology Goes to War* (Madison: University of Wisconsin, 1992), 124.

¹⁴ ทักซ์, *The Politics*, 325.

¹⁵ Nation, November 11, 1995.

และกระทั่งอวัยวะต่างๆ ในร่างกาย¹⁶ โดยมีรากมาจากบาลีและสันสกฤต ภาษาเฉพาะในวังนี้เป็นตัวชี้วัดถึงความใกล้ชิดกับวัง แต่หลังจาก 2475 มันกลายเป็นความดัดจริตพันชุกพันสมัยไป มีแต่เจ้าเก่าๆ กับข้าราชการบริวารเก่าแก่เท่านั้นที่ยังจำได้

หัวใจสำคัญที่ก่อให้เกิดผลทางอารมณ์ต่อความรู้สึกดีลึกลับของราชาศัพท์คือการใช้คำว่า *พระ* กำกับอยู่ตลอดเวลา มันให้ความรู้สึกไม่เพียงแต่เกี่ยวข้องกับเจ้าและเลศหรือลึงการเท่านั้น หากยังลึกลับศักดิ์สิทธิ์อีกด้วย “พระ” เป็นคำเรียกปกติสำหรับพระสงฆ์หรือนักบวช เช่นเดียวกับบรรดาศักดิ์ขุนนาง เมื่อนำหน้าคำอื่น อาจแปลได้ว่า “ประเสริฐ” แต่ก็ยังมีความหมาย “ศักดิ์สิทธิ์” ด้วย เมื่อรวมกับ “เจ้า” ก็กลายเป็นคำเรียกทั้งพระเจ้าแผ่นดินและพระเจ้า “พระ” ถูกใช้กับศัพท์พิเศษที่เรียกอวัยวะส่วนต่างๆ การกระทำและการเคลื่อนไหวของกษัตริย์ ทำให้เปี่ยมไปด้วยความขลัง และมันยังเป็นคำสำคัญในชื่อเรียกทางการของกษัตริย์ด้วย เช่น *พระมหากษัตริย์* ซึ่งแปลได้ว่า “ราชันกรบผู้ยิ่งใหญ่และประเสริฐ/ศักดิ์สิทธิ์” คำเรียกอีกอันหนึ่งคือ *พระเจ้าอยู่หัว* “พระเจ้าที่อยู่บนหัว”

สำนึกในความสูงตงนี้มีความเข้มข้นมากเป็นพิเศษ ในการเข้าพบกษัตริย์ ฝ่ายเจ้าจะพูดด้วยภาษาในชีวิตประจำวัน ขณะที่สามัญชนต้องพูดกับพวกเขาด้วยราชาศัพท์ กลไกทางชนชั้นเห็นได้ชัดเจนในสรรพนามเมื่อจะพูดกับกษัตริย์ ผู้พูดจะแทนตัวเองว่า *ข้าพระพุทธเจ้า* แล้วเรียกกษัตริย์ว่า *พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว* “เข้าอันประเสริฐของพระเจ้า(ท่าน)อยู่เหนือหัว(ของฉัน)” เมื่อประกอบด้วยการหมอบกราบ มันบ่งบอกสำนึกของความต่ำต้อยอย่างที่สุด แต่ก็เป็นที่เกียรติสูงส่งที่ได้เอาอวัยวะสูงที่สุดในร่างกายของผู้พูดไปวางไว้แทบอวัยวะที่ต่ำที่สุดของกษัตริย์

ยิ่งดูจะยิ่งเห็น การจัดวางตำแหน่งจะยิ่งเลียดเกินจริงและยิ่งเป็นกายภาพมากขึ้น คำขึ้นต้นและลงท้ายในการกล่าวต่อกษัตริย์อย่างเป็นทางการมักจะเป็น *ขอเดชะฝ่าละอองธุลีพระบาทปกเกล้าปกกระหม่อม* “ขออำนาจละอองขี้ฝุ่นใต้ฝ่าเท้าของท่านปกป้องศีรษะและกระหม่อมของข้าพเจ้า” ความหมายของมันไม่เพียงแต่การวางศีรษะผู้พูดไว้ใต้ฝ่าเท้าของกษัตริย์เท่านั้น แต่ยังลงลึกไปอีกว่าวางกระหม่อมของผู้พูดไปไว้ใต้ละอองของฝุ่นที่อยู่ใต้ฝ่าเท้าของกษัตริย์อีกที พิถีพิถันที่ลือลือคำนี้ถูกใช้เป็นคำขึ้นต้นจดหมายฉบับแรกที่คณะราษฎรเขียนไปถึงประชาธิปไตย และมันได้รับการกล่าวเป็นภาษาไทยสำเนียงอังกฤษที่ยังความฉงนฉงายแก่ทุกคนโดยหัวหน้าองค์กรกษัตริย์กษัตริย์ที่ต้อนรับภูมิพลในคราวไปเยือนอังกฤษในปี 2504

การใช้ราชาศัพท์นี้จะมีการผ่อนปรนลงมาบ้างสำหรับการพบปะระหว่างกษัตริย์และพระสงฆ์ พระสงฆ์ไม่จำเป็นต้องพูดแสดงความต่ำต้อยเช่นนั้นแบบเดียวกับสามัญชน แต่กระนั้นพระก็ยังคงต้องสังวรถึงความยิ่งใหญ่ของกษัตริย์ พระทั่วไปจะพูดกับกษัตริย์และสังฆราชด้วยคำเดียวกันคือ *พระเจ้า* นักรัฐศาสตร์ชื่อ สมบัติ จันทรวงศ์เขียนไว้ว่า ในการใช้ราชาศัพท์นี้ “กระทั้งกษัตริย์ของต่างประเทศหรือพระพุทธเจ้าซึ่งมีเชื้อสายกษัตริย์ก็ยังไม่ได้รับการยกย่องเทิดทูนสูงส่งอย่างที่กษัตริย์ไทยได้รับ”¹⁷

ความตกต่ำของราชาศัพท์ถูกซ้ำเติมด้วยความพยายามของพินุลในการขจัดวัฒนธรรมเจ้า เมื่อสงครามโลกครั้งที่สองสิ้นสุดลง คนไทยที่มีการศึกษาไม่น้อยคนนักที่จะรู้แม้แต่ราชาศัพท์พื้นๆ และสื่อที่ใช้คำเรียกกษัตริย์ที่ไม่เป็นทางการว่า *ในหลวง* ในทศวรรษ 2503 ราชาศัพท์ได้รับการฟื้นคืนมาและกลายเป็นหลักยึดอันหนึ่งสำหรับการฟื้นฟูของฝ่ายเจ้า หนังสือเกี่ยวกับพิธีต่างๆ มารยาทชาววังและราชาศัพท์เป็นธุรกิจที่เริ่มเติบโต ซึ่งจำนวนมากผลิตโดยกระทรวงศึกษาที่ฝ่ายเจ้าครอบงำอยู่ ตามโทรทัศน์และวิทยุ กิจกรรมของเจ้าได้รับ

¹⁶ ดูสมบัติ, “To Address,” และ Gray, *The Soteriological State*

¹⁷ สมบัติ, “To Address,” 149.

การรายงานด้วยราชาศัพท์พื้นฐานที่ถูกต้อง การไม่สามารถใช้ศัพท์สำคัญๆ จำนวนหนึ่งได้กลายเป็นเครื่องบ่งชี้ความรู้การศึกษาไป

ที่พื้นชีพมาพร้อมกับลำดับชั้นต่ำสูงทางภาษานี้ก็คือการจัดวางตำแหน่งทางกายภาพ การบังคับหมอบกราบครอบครัวยศที่เล็กไปอย่างเป็นทางการในสมัยรัชกาลที่ 5 นั้นยังคงถือปฏิบัติตามความเคยชินเรื่อยมาจนกระทั่งปิบูลขึ้นมามีอำนาจ พยานหลักฐานอันหนึ่งที่ใช้ในคดีการเสียชีวิตของอนันต์ก็คือ ปรีดีและราชเลขาธิการเฉลียวต่างถูกกล่าวหาว่าไม่เคารพเนื่องจากไม่คำนับยศที่ ครั้นถึงทศวรรษ 2503 การหมอบกราบก็หวนกลับมาเป็นที่ยอมรับกัน ถ้าหากลูกๆ และคนรับใช้ของภูมิพลต้องหมอบคลานต่อเขาในที่สาธารณะ และถ้าหากนักการเมืองหัวแถวต้องทำแบบเดียวกัน ดังนั้นทุกคนก็ควรจะทำเช่นเดียวกัน ผลของการฟื้นฟูวัฒนธรรมเจ้านี้เป็นการเมืองอย่างยิ่งชัด สมบัติเขียนว่า “ระบบภาษาที่เรียกร้องความต่ำต้อยอย่างที่สุดในส่วนของพสกนิกรและทักทักยกความสูงส่งราวพระพุทธเจ้าให้แก่ผู้ปกครองนี้ทำงานได้ผลดีที่สุดในสังคมพุทธภายใต้กษัตริย์สมบูรณาญาสิทธิราชย์” และสังคมไทยก็กำลังเลื่อนถอยกลับไปในทิศทางนั้น

การฟื้นฟูราชาศัพท์มีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับคนของวังที่ยึดถือใกรัฐด้านการศึกษาและศาสนา กลับคืนมา ซึ่งอยู่ภายใต้กระทรวงศึกษาทั้งคู่ ตลอดทศวรรษ 2493 และ 2503 มือไม้หลักของวังคือ ปิ่น มาลากุล ที่เคยเป็นมหาดเล็กในสมัยรัชกาลที่ 6 และรับราชการตำแหน่งสูงในกระทรวงก่อนมาเป็นรัฐมนตรี ตระกูลของปิ่นสืบย้อนไปได้ถึงรัชกาลที่ 2 และคนในตระกูลก็ยังคงเป็นข้าราชการที่เหนียวแน่นของวังในยุคสมัยใหม่ ญาติใกล้ชิดรายหนึ่งเป็นหัวหน้างานพิธีของวังในช่วงทศวรรษ 2493 ปิ่นในฐานะรัฐมนตรีกระทรวงศึกษาก็ทำงานรับใช้วังอย่างถวายหัว เขาสามารถจับบทเรียนประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมให้มุ่งเน้นแต่กษัตริย์ในตระกูลจักรีและความเชื่อมโยงไปถึงสุโขทัยได้ โดยลบเรื่องราวการปฏิวัติ 2475 ทิ้งเสีย ศาสนาหวนกลับมาเป็นกิจกรรมที่มีวังเป็นศูนย์กลาง หนุนเสริมความคิดเรื่องธรรมราชาและเทวราชา

ปิ่นยังช่วยให้วังกลับมาควบคุมสงฆ์อย่างเบ็ดเสร็จได้อีกครั้ง ซึ่งเป็นกระบวนการที่มีการสำแดงอำนาจกษัตริย์ชนิดที่หายากและร้ายกาจที่สุดครั้งหนึ่งในยุคนั้นเลยทีเดียว แม้ว่าฝ่ายธรรมยุตจะรุกกลับคืนมาได้หลังสงคราม ในช่วงทศวรรษ 2493 ฝ่ายมหานิกายที่ได้รับการสนับสนุนจากปิบูลยังคงยึดกุมตำแหน่งบริหารสำคัญในอาณาจักรสงฆ์อยู่ พระเหล่านี้ขัดขวางแผนการของวังที่จะยกเลิกกฎหมายสงฆ์ 2484 ที่เป็นประชาธิปไตยของปิบูลและจะนำกฎหมายปี 2445 ของจุฬาลงกรณ์กลับมาใช้ใหม่ ที่จะให้วังมีอำนาจควบคุมวงการสงฆ์โดยตรง

ผู้นำฝ่ายมหานิกายคือพระพิมลธรรม เจ้าอาวาสวัดมหาธาตุ วัดหลักของมหานิกาย ความสามารถในการบริหารจัดการวัด การเป็นผู้นำ การเคร่งวินัยและภูมิรู้ทางธรรมของพระพิมลธรรมนั้นไม่สามารถปฏิเสธได้ เขาเป็นหนึ่งในคณะสงฆ์ที่ดูแลการบวชของภูมิพลในปี 2499 ในช่วงทศวรรษ 2493 เขาเป็นตัวตั้งที่จะขึ้นตำแหน่งสังฆนายก และอาจจะเป็นสังฆราชภายหลังจากนั้น พระพิมลธรรมตื่นตัวทางการเมืองและมีฐานเป็นพระนักกิจกรรมตามวัดในภาคอีสาน เขาได้ต่อสู้กับฝ่ายธรรมยุตมาอย่างยาวนาน เช่นเดียวกับต่อสู้กับการกดขี่ชาวบ้านของรัฐ เมื่อรัฐบาลบอกว่าไม่ควรยอมให้มีคอมมิวนิสต์อยู่ในวัด พระพิมลธรรมตอบได้ว่าพระที่ดีจะต้องต้อนรับทุกคน จะเป็นคอมมิวนิสต์หรือไม่ก็ตาม ความดีความชอบและความคิดทางการเมืองของพระพิมลธรรมทำให้เขาเป็นภัยคุกคามร้ายแรงทั้งสำหรับวังและรัฐบาล ซึ่งจัดการเขาอย่างรุนแรงโดยเริ่มในสมัยสฤษดิ์

ในปี 2501 สังฆราชที่มาจากธรรมยุตเสียชีวิตลง ทายาทที่น่าจะเป็นสังฆนายกคือ พลต กิตติโสภโณ ซึ่งเป็นพระมหานิกายที่ทางวังมองว่าค่อนข้างให้ความร่วมมือ แต่พวกเขากังวลว่าตำแหน่งสังฆนายกที่จะว่างลงนั้นจะตกเป็นของพระพิมลธรรม ที่เข้าทางวังก็คือพลตนั้นไม่ชอบพระพิมลธรรม หลังจากสังฆราชเสียชีวิต วังที่มีปิ่น

และธานีเป็นตัวแทนทำข้อตกลงที่จะให้ปลดขึ้นสู่ตำแหน่งโดยแลกกับการแข่งพิมลธรรม¹⁸ ปลดขังคกลงที่จะยกเลิกกฎหมายสงฆ์ปี 2484 และนำฉบับปี 2445 ของฝ่ายเจ้ากลับมาใช้ใหม่อีกด้วย

หลังจากขึ้นสู่ตำแหน่งเมื่อวันที่ 5 พฤษภาคม 2503 ปลดก็ทำตามข้อตกลง เขาเสนอชื่อพระธรรมยุต จวน อุฏฐายีเป็นสังฆนายก สองสามสัปดาห์ต่อมา หลังจากคณะสังฆมนตรีชุดใหม่ประกาศนโยบายกำจัดการคอมมิวนิสต์ พิมลธรรมถูกจับโดยตำรวจตั้งข้อหาหมิ่นพฤติกรรมรกร่วมเพศ แต่งกายไม่เหมาะสมและฟักใฝ่คอมมิวนิสต์ เขาถูกสั่งให้สึก เมื่อเขาปฏิเสธ ในเดือนตุลาคมสฤทธิและปิ่นก็ถอดเขาออกจากตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดมหาธาตุ สองสัปดาห์หลังจากนั้น เขาถูกถอดยศออกทั้งหมด ลดฐานะลงเป็นพระธรรมคา เรื่องนี้อัจฉริยะ สันตะเทือนทั้งวงการสงฆ์และสาธารณชน พิมลธรรมได้รับการปล่อยตัวหลังจากถูกคุมขังอยู่หลายสัปดาห์ เนื่องจากขาดหลักฐาน แต่เขาก็กลับไปวัดมหาธาตุในฐานะพระภิกษุวัชรธรรมคา

ขณะเดียวกันปลดก็สร้างกฎหมายสงฆ์ฉบับใหม่ขึ้นมาโดยอิงกับฉบับปี 2445 ที่จะรวบรวมอำนาจกลับมาให้ธรรมยุต ตำแหน่งสังฆนายกและคณะสังฆมนตรีถูกยกเลิกไป และแทนที่ด้วยมหาเถรสมาคม ที่ประกอบด้วยพระชั้นยศอาวุโสซึ่งส่วนใหญ่เป็นธรรมยุต กฎหมายใหม่นี้ส่งผลสำคัญหลายประการ แม้ว่าความแตกต่างทางคำสอนระหว่างสองนิกายนี้จะมีนัยสำคัญน้อยลงแล้วก็ตาม การวางธรรมยุตไว้บนสุดเป็นการอุ้มใจว่าการสงฆ์ยังคงเป็นพันธมิตรใกล้ชิดกับวังอยู่ ไม่ว่าใครก็ตามเป็นผู้ควบคุมกรมการศาสนาในกระทรวงศึกษา พระสงฆ์ก็จะยังคงทำหน้าที่ขับเคลื่อนวาระของวัง

เมื่อการนี้สำเร็จแล้ว ในวันที่ 20 มิถุนายน 2505 พิมลธรรมถูกประกาศเป็นภัยคุกคามความมั่นคงของชาติเนื่องจากให้การสนับสนุนคอมมิวนิสต์และถูกจับกุมอีกครั้งด้วยคำสั่งของสฤทธิ เขาถูกจับสึกในสถานีดำรง โดยอยู่ในสายตาของสฤทธิและพระธรรมยุตจากมหาเถรสมาคมสองรูป และถูกจำคุกสี่ปี เขาสวมชุดคลุมสีขาว ขณะอยู่ในคุกเป็นสัญลักษณ์ของการปฏิเสธอำนาจของพลเรือนและวังเหนือวงการสงฆ์

การจัดการพิมลธรรมเป็นอันเสร็จสิ้นการยึดกุมวัฒนธรรมของชาติให้อยู่ในมือของวัง คราวนี้ประวัติศาสตร์ การบูชาและประเพณีตามโรงเรียนและวัดสามารถถูกบงการได้เพื่อสร้างการสนับสนุนต่อวัฒนธรรมและอำนาจของตระกูลจักรหรืออย่างไม่มี การตั้งคำถามใดๆ กลางทศวรรษ 2503 ความทรงจำเกี่ยวกับ 2475 และช่วงปลดคณัตรีย์ของพิบูล-ปรีดีนั้นแทบเลือนหายไปโดยสิ้นเชิง หรือไม่ก็ถูกบิดผันให้กลายเป็นความชั่วร้ายไป

ดังเห็นได้จากกรณีพิมลธรรม สฤทธิคือขุนพลลับลับลับ นับตั้งแต่ปี 2503 เขาใช้กฎหมายหมิ่นพระบรมเดชานุภาพอย่างไม่ปราณีเพื่อขจัดตัวสร้างปัญหาและสำแดงความสูงส่งของสถาบันกษัตริย์¹⁹ เขามักจะพ่วงข้อกล่าวหาว่าฟักใฝ่คอมมิวนิสต์เข้าไปด้วยเสมอ ในกรณีหนึ่ง นักเขียนที่ตั้งชื่อสุนัขวานูมิพลถูกจับขังคุก ทักษ์ เจริมเดียรณ นักประวัติศาสตร์เรียกสฤทธิว่า “เผด็จการพ่อขุน” ความโหดและความฉ้อฉลของสฤทธิจะไม่เป็นปัญหาเอาเสียเลยสำหรับวัง กุมิพลแสดงความเชื่อมั่นในตัวจอมพลคนนี้นี่ชนิดที่รับรู้กันดีในสาธารณชน เขามอบของขวัญแก่สฤทธิไปเยือนฟาร์มของสฤทธิ และประกาศว่าประเทศชาติเป็นหนี้บุญคุณสฤทธิมากเพียงใด สฤทธิได้รับ

¹⁸ Jackson, *Buddhism*, 96.

¹⁹ ดูการวิเคราะห์คดีหมิ่นพระบรมเดชานุภาพในไทย David Streckfuss, “Kings in the Age of Nations: The Paradox of Lese-Majeste as Political Crime in Thailand,” *Comparative Studies in Society and History* 37, no.3 (July 1995), and David Streckfuss, *The Poetics of Subversion: Civil Liberty and Lese Majeste in the Modern Thai State* (Ph.D. thesis, University of Wisconsin, Madison, 1998).

อนุญาตให้มีส่วนแบ่งในบุญบารมีของวังด้วยการปฏิบัติพิธีกรรมแทนกษัตริย์ เช่น ทำกฐินหลวงในจังหวัดขอนแก่น เป็นต้น

ตามการอธิบายของทักษ์ ความสัมพันธ์นี้เป็นการแบ่งปันอำนาจและการนำระหว่างกษัตริย์และสามัญชน ภูมิพลได้ครอบครองแหล่งที่มาของความชอบธรรมทั้งหมดตามที่ต้องการ สฤณีในฐานะนายกรัฐมนตรีก็ได้รับการรับรองความชอบธรรมจากกษัตริย์เป็นการตอบแทน จัดการบริหารประเทศ “ในนาม” ของกษัตริย์ นี่เป็นการเปลี่ยนย้ายครั้งสำคัญ วังแลกรัฐธรรมนูญกับความเป็นหุ้นส่วนกับกองทัพที่จงรักภักดี ผลประโยชน์ของวังต่อไปนี้ไม่จำเป็นจะต้องได้รับการปกป้องโดยพวกเขาหรือชนชั้นสูงอีกต่อไปแล้ว แต่จะได้รับการปกป้องโดยนายพลสามัญชนแทน หากจะมีสิ่งใดเป็นสัญลักษณ์แสดงความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดดังกล่าวละก็ ก็จะเป็นตอนที่ศรีวิสารวาจาผู้นิยมเจ้าเข้ากระดูกออกจากองคมนตรีในปี 2505 เพื่อมาเป็นที่ปรึกษาให้กับสฤณีในทุกเรื่องตั้งแต่ความมั่นคงแห่งชาติ การจัดการสภาแห่งชาติ ไปจนถึงงานพัฒนาด้านวัฒนธรรม จวบจนเสียชีวิตในปี 2511 ศรีวิสารวาจายังเป็นเลขธิการสภาความมั่นคงแห่งชาติ เป็นตัวเชื่อมวังเข้ากับศูนย์กลางนโยบายรัฐ

การร่วมมือกับสฤณีและขุนทหารคนอื่นๆ มีความสัมพันธ์ที่จะทำให้ภาพพจน์ของกษัตริย์ระคายเคืองแต่มันก็ไม่เคยแผ้วพานภูมิพลเลย เมื่อสฤณีตายด้วยโรคตับในเดือนธันวาคม 2506 งานนี้ก็ถูกทำให้สะท้อนศีลธรรมอันดีงามของโครงสร้างวัง-กองทัพ-ราชการ โทททัศน์เผยแพร่ภาพภูมิพลเอามือแตะหน้าผากของสฤณีก่อนตาย อันเป็นอากัปกริยาคล้ายพระพุทธเจ้าอำนวยพร ภาพนี้ได้รับการเผยแพร่ราวกับเป็นภาพบูชาทางศาสนาที่พิสูจน์ว่าสฤณีใกล้ชิดเบื้องพระยุคลบาทของธรรมราชา ภูมิพลประกาศไว้ทุกขัณในราชสำนักเป็นเวลา 21 วันอันไม่เคยปรากฏมาก่อน และศพของสฤณีอยู่ภายใต้การเป็นเจ้าภาพของวังเป็นเวลา 100 วัน บรรจุในโกศทองคำภายใต้ฉัตรพระราชทานห้าชั้น ภูมิพลและภรรยาเป็นประธานในพิธีฌาปนกิจในวันที่ 17 มีนาคม 2507 ศรีวิสารวาจากล่าวในภายหลังว่าไม่เคยมีนายกรัฐมนตรีคนใดที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับกษัตริย์มากเท่าสฤณี ณะรัชต์มาก่อนเลย²⁰

แต่ชั่วไม่กี่สัปดาห์หลังสฤณีตายไป ก็มีการเปิดเผยว่าสฤณีสะสมทรัพย์สมบัติไว้ถึง 140 ล้านเหรียญสหรัฐฯ กับที่ดินอีก 20,000 ไร่ โดยขยับออกจากรัฐบาลและเงินช่วยเหลือจากต่างประเทศ ด้วยเงินจำนวนนี้เขาเลี้ยงผู้หญิงไว้คอยปรนเปรอมากกว่า 100 คน ซึ่งก็เริ่มต่อสู้แย่งชิงทรัพย์สมบัติกัน ด้วยความขบขี้หน้า รัฐบาลต่อมาของถนอม กิตติขจรจำต้องเริ่มการสอบสวนเพียงสองวันก่อนการฌาปนกิจ

กระนั้น เรื่องนี้อ่านนี้ก็ไม่ได้แปลเป็นภูมิพลเลยแม้แต่น้อย ด้วยการอยู่ยงผ่านนายกรัฐมนตรีมาแล้ว 7 คนและการรัฐประหารที่ประสบความสำเร็จ 5 ครั้งใน 17 ปี บัลลังก์ของภูมิพลตอนนี้แทบไม่มีจุดค้างพริ้ว ไม่มีแผ้วพานแม้กระทั่งจากความล้มเหลวต่างๆ ของผู้ที่เขาโปรดปราน ธรรมราชาได้สถาปนาตนเองเป็นเสาหลักที่ผดุงเสถียรภาพและความต่อเนื่องของชาติ เป็นอิสระจากโลกย์ที่แวดล้อมอยู่รอบตัว ความนิยมในสถาบันกษัตริย์หยั่งรากลึกในผู้คน ที่คาดหวังให้กษัตริย์ปกป้องผลประโยชน์ของพวกเขาและนำพาประเทศไปสู่ความเจริญรุ่งเรือง ทุกสิ่งนอกจากนี้ ใครอื่นนอกจากนี้ ล้วนแล้วแต่ถูกสละได้ทั้งสิ้น

²⁰ ธงทอง จันทรางศุ, *A Constitutional Legal Aspect of the King's Prerogatives* (M.A. thesis, Chulalongkorn University, 1986), 160.